

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa, 01-03-2021 r.

Adam Bodnar

XI.800.3.2017.ASZ

Pan
dr hab. Przemysław Czarnek
Minister Edukacji i Nauki

ePUAP

Szanowny Panie Ministrze!

Jako Rzecznik Praw Obywatelskich, pełniący także – na podstawie art. 18 ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz. U. z 2020 r. poz. 2156, t.j.) – funkcję niezależnego organu do spraw równego traktowania, wiele uwagi poświęcam temu, aby wszyscy mogli korzystać w Polsce z pełni swych praw podstawowych, w poczuciu poszanowania ich godności. Bezpieczeństwo prawne i równe traktowanie wszystkich osób, niezależnie od ich pochodzenia etnicznego, koloru skóry, płci, wyznania, orientacji seksualnej, niepełnosprawności lub jakiegokolwiek innej cechy indywidualnej, postrzegam jako wartości nadrzędne, niezależne od różnic światopoglądowych czy wszelkich innych podziałów.

Za nieodzowne i **najskuteczniejsze narzędzie budowania nowoczesnego społeczeństwa** o parametrach wymaganych konstytucyjnym standardem demokratycznego państwa prawa **opartego na niedyskryminacji i równości**, tolerancji, sprawiedliwości oraz solidarności, **uważam edukację antydyskryminacyjną**. Edukacja antydyskryminacyjna w szkole powinna być adresowana do dzieci i młodzieży w formie i treści adekwatnej do stopnia rozwoju i nabywanej wiedzy ogólnej. Powinna przyczyniać się do umacniania wśród uczennic i uczniów postaw takich jak szacunek dla drugiego człowieka, uznanie różnorodności i złożoności współczesnego świata. Szkoła, realizując odpowiednio uzupełnioną podstawę programową, powinna współdziałać z rodzicami i środowiskiem zewnętrznym tak, aby zapewnić możliwie najwyższy poziom oferty edukacyjno-wychowawczej.

Choć rola edukacji antydyskryminacyjnej wymaga podkreślenia szczególnie **w Międzynarodowym Dniu Bez Dyskryminacji** (1 marca), działania na rzecz jej propagowania i odpowiedniego rozwijania w ramach edukacji szkolnej podejmowałem w trakcie całej swej kadencji.

Uwzględniając zalecenia zwiększenia wysiłków w obszarze edukacji o prawach człowieka i edukacji antydyskryminacyjnej, formułowane wobec Polski od lat przez międzynarodowe organy ochrony praw człowieka¹, starałem się nawiązać współpracę z podmiotami krajowymi, właściwymi w sprawach oświaty oraz ochrony praw dzieci i młodzieży, ukierunkowaną na wyeliminowanie uprzedzeń i motywowanej nimi przemocy z polskich szkół. **Wielokrotnie kierowałem do ministerstwa edukacji postulaty rozwinięcia obowiązującej podstawy programowej o treści związane z przeciwdziałaniem dyskryminacji**². Już w 2015 r., wspólnie z Rzecznikiem Praw Dziecka poprzedniej kadencji, zaoferowaliśmy wsparcie naszych urzędów w realizacji tego ważnego zadania³.

Rekomendacje te pozostają zgodne z dominującą opinią społeczną. Jak wynika z badań, **ponad dwie trzecie Polaków (aż 70%) jest zdania, że w szkołach powinna być prowadzona edukacja antydyskryminacyjna**⁴. **Wskaźnik poparcia dla edukacji antydyskryminacyjnej wśród samych uczniów i uczennic** jest jeszcze wyższy: zdecydowana większość z nich, biorąca udział w zrealizowanym na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich w 2020 r. badaniu pn. „Równe traktowanie w szkole” – **łącznie 81,5%** – uważa, że powinna ona być prowadzona w szkołach.

Pomimo oczekiwań społecznych, jak również rekomendacji instytucji monitorujących stopień poszanowania praw człowieka w Polsce, postulaty Rzecznika Praw Obywatelskich pozostały bez adekwatnej reakcji resortu edukacji. W odniesieniu do edukacji antydyskryminacyjnej – kluczowego instrumentu przeciwdziałania nierównemu

---

¹ Zob. pkt 16 f i 22 c uwag końcowych Komitetu Praw Człowieka z dnia 4 listopada 2016 r.; pkt 135 raportu Komisarza Praw Człowieka Rady Europy z dnia 15 czerwca 2016 r.; pkt 101 raportu ECRI dotyczący Polski przyjęty 20 marca 2015 r., opublikowany 9 czerwca 2015 r.

² M.in. wystąpienia generalne Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Edukacji Narodowej z 14 maja 2020 r.; 20 stycznia 2020 r., 21 października 2019 r., z 11 marca 2019 r., z 3 grudnia 2018 r., z 25 sierpnia 2017 r., z 20 marca 2017 r. Wszystkie dostępne w wersjach elektronicznych na stronie internetowej www.rpo.gov.pl.

³ Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 października 2015 r.

⁴ Zob. raport RPO pt. Ochrona przed dyskryminacją w Polsce. Stan prawny i świadomość społeczna, s. 16. Dostęp pod adresem: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Ochrona_przed_dyskryminacja_w_Polsce.pdf.

traktowania – stał on dotychczas na niezmiennym stanowisku, że dostatecznym gwarantem jej realizowania jest obowiązująca podstawa programowa⁵.

Niezależnie od odmiennej oceny stopnia realizacji edukacji antydyskryminacyjnej w obecnie obowiązującej podstawie programowej wyrażam nadzieję, że zgadzamy się z Panem Ministrem co do konieczności zapewnienia wszystkim, w szczególności uczniom i uczennicom, możliwości funkcjonowania w środowisku wolnym od przemocy. Tymczasem przywoływane wyżej badanie pn. „Równe traktowanie w szkole” wykazało, że kompetencje i wiedza w zakresie równego traktowania jest powiązana z nastawieniem do dyskryminacji (podkreślić należy, że doświadczenie gorszego traktowania zadeklarowało w zależności od przywoływanej sytuacji od 10 do 35% ankietowanych uczniów i uczennic) oraz dręczenia i przemocy rówieśniczej – uczniowie i uczennice, którzy mają większą świadomość w zakresie równego traktowania, wykazują mniejszą akceptację wobec takich niewłaściwych zachowań. Powyższe wyniki nie pozostawiają wątpliwości co do **nadrzędnego charakteru wartości, jaką jest przekazanie młodym ludziom wiedzy o prawach człowieka i równym traktowaniu.**

W tym kontekście z zainteresowaniem odnotowałem doniesienia medialne o powołaniu przez Pana Ministra zespołu ekspertów mającego dokonać przeglądu podstawy programowej oraz treści podręczników. Uważam, że może to być doskonała okazja do odpowiedniego uzupełnienia programu nauczania o kluczowe elementy niezbędne dla właściwego wykonania przez szkołę stojącego przed nią zadania formacyjnego. Zgodnie z ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe (Dz. U. 2020 poz. 910, t.j. ze zm.), **do wychowawczych zadań szkoły należy bowiem zaliczyć rozwijanie wśród uczniów postaw tolerancji i otwartości światopoglądowej, a także zapewnienie każdemu uczniowi bezpieczeństwa i warunków do prawidłowego rozwoju.** Licząc na to, że powyższe cele są kluczowe także dla resortu edukacji, chciałbym podkreślić potrzebę wyłonienia szerokiego grona eksperckiego do realizacji przedmiotowego zadania, świadomego wymaganego charakteru oraz fundamentalnego znaczenia odpowiednio skonstruowanej podstawy programowej i bazującego na niej procesu nauczania.

Ich **standard określają zobowiązania międzynarodowe Polski.** Zgodnie z **Powszechną Deklaracją Praw Człowieka** – swoistą konstytucją międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka – „nauczanie winno mieć na względzie pełny rozwój osobowości ludzkiej oraz umacnianie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności. Powinno ono służyć popieraniu zrozumienia, tolerancji i przyjaźni między wszystkimi narodami oraz wszystkimi grupami rasowymi lub religijnymi” (art. 26 ust. 2). W celu pełnego wdrożenia tych założeń wspólnota międzynarodowa przyjęła w Paryżu

---

⁵ Zgodnie z odpowiedzią Ministra Edukacji Narodowej skierowaną do Rzecznika Praw Obywatelskich w dniu 12 kwietnia 2017 r. (sygn. DPPI-WPPiP.4010.215.2017.MS) „bezpośrednie wskazania dotyczące kształtowania postawy tolerancji znajdują się w podstawie programowej przedmiotów: historia, etyka i (...) wiedza o społeczeństwie”.

15 grudnia 1960 r. **Konwencję w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty** (Dz. U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268), odrzucając dyskryminację, rozumianą jako wszelkie wyróżnianie, wykluczanie, ograniczanie lub uprzywilejowanie ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, wyznanie, przekonania polityczne lub jakiegokolwiek inne, narodowość lub pochodzenie społeczne, sytuację materialną lub urodzenie, które ma na celu albo którego skutkiem jest przekreślenie lub naruszenie zasady jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty, w tym zakazując m.in. stawiania jakiegokolwiek osoby lub grupy osób w sytuacji nie dającej się pogodzić z godnością człowieka (art. 1 ust. 1). Konieczność promowania zasady równego traktowania w edukacji jest także obowiązkiem wynikającym z **Konwencji o prawach dziecka** (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 525, z późn. zm.). Zgodnie z jej art. 29 państwo zobowiązane jest bowiem do ukierunkowania nauki na rozwijanie w dziecku szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód. Ponadto warto uwzględnić **rekomendację Komitetu Ministrów Rady Europy CM/Rec (2010)7**, przyjętą dnia 11 maja 2010 r., w sprawie Karty Edukacji dla Demokratycznego Obywatelstwa i Edukacji Praw Człowieka. Zgodnie z Kartą, państwa członkowskie powinny włączyć edukację o prawach człowieka do programów nauczania w edukacji formalnej na poziomie przedszkolnym, podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, a także w kształceniu ogólnym i szkoleniu zawodowym (pkt 6). Istotnym elementem tej edukacji jest docenienie różnorodności i uznanie równości, w tym równouprawnienia płci, uczenie się wspólnego życia w społeczeństwie demokratycznym i wielokulturowym, zwalczania wszelkich form dyskryminacji i przemocy (pkt 5f i pkt 13).

Tym samym jednym z kluczowych kryteriów weryfikacji treści podręczników i podstawy programowej powinno być **rozwijanie wśród młodych osób w procesie nauczania poszanowania dla godności i praw każdego człowieka**. W tym miejscu pragnę zwrócić uwagę Pana Ministra na kwestię, którą już kilkakrotnie podnosiłem, mianowicie **niedopuszczanie do użytku szkolnego i eliminowanie z takiego użytku podręczników naruszających zasadę równego traktowania**. Podręczniki takie, w zakresie propagowanych przez nie dyskryminujących treści, są niezgodne z przepisami prawa – Konstytucją RP (w szczególności art. 32 i 33) oraz ratyfikowanymi ww. umowami międzynarodowymi, a także takimi jak Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 10, poz. 71), czy Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (Dz. U. z 2015 r. poz. 961). W tym aspekcie aktualna pozostaje zatem rekomendacja nowelizacji rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 października 2019 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz. U. 2019 poz. 2013) tak, by do istniejących rodzajów opinii wymaganych w celu dopuszczenia podręcznika do użytku szkolnego dodać opinię zawierającą szczegółową

ocenę zgodności treści i materiału ilustracyjnego z zasadą równego traktowania i niedyskryminacji. Powinna ona także stanowić wyraźne kryterium cofnięcia dopuszczenia do użytku podręcznika szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania, o którym mowa w 22aą ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 2020 poz. 1327, t.j.).

Wyrażam nadzieję, że efektem prac powołanego przez Pana Ministra zespołu ekspertów będzie **uwzględnienie w większym stopniu w podstawie programowej oraz treściach podręczników szkolnych tematyki praw człowieka i równego traktowania, w ujęciu przytoczonych aktów prawa międzynarodowego oraz formułowanych w celu ich pełnego wdrożenia rekomendacji**. Skuteczność systemu ochrony praw człowieka warunkowana jest bowiem poziomem świadomości praw i wolności przysługujących jednostce i praktycznej umiejętności ich egzekwowania. Edukacja o prawach człowieka pełni szczególną rolę w przeciwdziałaniu dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami. Z tego powodu postrzegam jako szczególnie cenne i godne poparcia wszelkie inicjatywy realizowane w szkołach przez nauczycielki i nauczycieli, również we współpracy z ekspertami zewnętrznymi i organizacjami pozarządowymi, które pozwalają uczniom i uczennicom pogłębiać swoją wiedzę na temat praw człowieka i obywatela, i podejmować dyskusję dotyczącą aktualnych problemów społecznych. Mam nadzieję, że taka aktywność będzie mogła być kontynuowana.

W związku z powyższym, działając na podstawie art. 16 ust. 1 w zw. z art. 17b pkt 2 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r., poz. 627, t.j.), zachęcam Pana Ministra do wspólnego przeciwdziałania dyskryminacji, uprzedzeniom i związanej z nimi nietolerancji. Okazujmy szacunek, uczmy tolerancji, przekazujmy prawidłowe wzorce zachowań w trosce o dobro jednostki i całego społeczeństwa, ale przede wszystkim – podejmijmy konkretne działania w celu skutecznego zapobiegania dyskryminacji i przemocy nią motywowanej.

Z poważaniem

Adam Bodnar

Rzecznik Praw Obywatelskich

/-podpisano elektronicznie/